

УДК 811.111'25(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.1/44>**Галайбіда О. В.**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Марчишина А. А.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ПОЕМИ Г. ЛОНГФЕЛЛО «ПІСНЯ ПРО ГАЙАВАТУ»

У статті висвітлено використання в українськомовному перекладі поеми Г. Лонгфелло «Пісня про Гайавату» О. Олесем стратегії одомашнення й очуження, які, відповідно, наближають текст перекладу до цільового читача (одомашнення) або до оригіналу (очуження). Поема Лонгфелло має особливе художнє забарвлення, яке створюється оригінальністю тематики (поема розповідає про життя та вірування корінного населення Північної Америки) і присутністю у ній етномаркованих слів, які надають твору самобутнього забарвлення.

Інтерпретація поеми О. Олесем вражає близькістю до оригіналу. Поет значну увагу приділяє урахуванню лексичних та синтаксичних особливостей оригіналу. Відтворено індіанський колорит та екзотичність звучання, збережено мелодику і співзвучність з першотвором, що досягнуто завдяки використанню стратегії очуження. Зокрема, для перекладу більшості реалій (імен осіб, міфічних героїв, географічних назв, етнічних та релігійно-містичних реалій) використано спосіб транскодування. Водночас, для розуміння цих реалій цільовим читачем, їхнє тлумачення здебільшого подано у прикладкових конструкціях, які містять українські слова-аналоги або кальковий переклад індіанської етнолексми.

Стратегія одомашнення уможливила досягнення адекватності перекладу й адаптації тексту до лінгвістичних і культурних особливостей цільової мови. Використання функціональних відповідників і питоми української лексики, загальноживаних епітетів, фразеологізмів, притаманних українському фольклору, спростило сприйняття тексту перекладу українськомовними читачами.

О. Олесь дотримав семантичного і стилістичного балансу між оригіналом і перекладом, зберіг образність і передав неповторність природи Північної Америки, екзотичність культури індіанців через транслітеративний переклад реалій, водночас подекуди використав у перекладі аналогічні питоми українські лексеми й образи, чим досягнув прагматичної адаптації і наблизив твір до українського читача. Отже, уміле послуговування стратегіями одомашнення та очуження уможливило досягнення семантичної і стилістично-естетичної адекватності перекладу.

Ключові слова: стратегія, одомашнення, очуження, реалія, транслітерація, адекватність перекладу.

Постановка проблеми. Вершиною літературної слави відомого американського письменника Генрі Лонгфелло стала «Пісня про Гайавату», написана у 1855 р. Це самобутній твір про побут та вірування корінних народів Північної Америки. Поема була перекладена багатьма мовами, зокрема, неодноразово українською. Художній переклад завжди передбачав не тільки семантичну, але й стилістично-естетичну адекватність відтворення лексичної, граматичної, образної системи оригіналу, адже основне у перекладі – «це його доступність мовному та естетичному сприйняттю читача» [4, с. 56]. Тому вибір стратегії перекладу має значення не тільки для еквіва-

лентності відтворення змісту оригіналу, але й для розвитку філологічної та культурної обізнаності читача, формування його національної свідомості [3, с. 47]. Стратегії перекладу «Пісні про Гайавату» українською мовою ще не були предметом окремого дослідження, що зумовило актуальність нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поема Г. Лонгфелло неодноразово привертала увагу українських перекладачів. Уперше вона з'явилася в українськомовному варіанті з-під пера видатного письменника Панаса Мирного. Уривки з «Думи про Гайавату» під загальною назвою «Декілька пісень про Гайавату», опублі-

ковані у 1904 році у літературній збірці «На вічну пам'ять Котляревському», були високо оцінені Іваном Франком. Перекладали поему М. Зеров, В. Мисик, О. Олесь, К. Шмиговський, П. Шарандак, О. Соловей.

Інтерпретації поеми іншими мовами неодноразово були предметом дослідження лінгвістів. Вивчали особливості трансляції імен (У. Елова [9]), епітетних структур (О.Я. Ковальчук [5]), кольороназв (А. Пастернак [7]), особливості стилю перекладу окремих творів поета (О.Я. Боднар, О.Я. Ковальчук [1; 2]).

Говорячи про стратегії перекладу, варто згадати праці німецького перекладача Ф. Шлейермахера «Про різні методи перекладу» (видана у 1813 році) та американського лінгвіста Л. Венутті «Перекладацька невидимість» («The Translator's Invisibility», уперше видана у 1995 році) [11]. Дослідження Шлейермахера стало теоретичною основою для визначення стратегій одомашнення та очуження. Стратегія одомашнення (інший термін доместикація (domestication) має за мету наблизити іншомовний текст до культурних цінностей цільової культури. Стратегія очуження (або форенізація (foreignisation) спрямована на збереження мовних та культурних особливостей оригіналу, наближує читача до тексту першоджерела [11, с. 20].

Шлейермахер і Венутті підтримували стратегію очуження і наголошували на необхідності збереження лексичних, синтаксичних і стилістичних особливостей і культурних кодів оригіналу [11, с. 20]. Ця стратегія відтворює національний колорит першоджерела, а також збагачує лексичну, граматичну та образну системи цільової мови.

Водночас багато перекладачів обстоювали стратегію одомашнення, яка мінімізує іншомовність і робить переклад читабельним і легким для сприйняття цільовими читачами, тому що адаптує лексичні, граматичні й культурні особливості оригіналу до лінгвістичних, культурних норм і особливостей цільової мови. Дихотомія очуження / одомашнення близька до протиставлення буквального і літературного перекладу, проте, більше враховує культурний контекст.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ми ставимо за мету, застосувавши метод зіставного аналізу текстів оригіналу і перекладу, визначити стратегії перекладу, які використав в українськомовній інтерпретації поеми «Пісня про Гайавату» Олександр Олесь.

Виклад основного матеріалу. Перекладаючи «Пісню про Гайавату», О. Олесь намагався яко-

мога повніше відтворити особливості оригіналу. Перш за все, це відчутно у збереженні структурного малюнка поеми, віршованого розміру, досягненні еквілінеарності перекладу (збереженні такої ж кількості рядків, як в оригіналі). Окрім того, О. Олесь особливу увагу приділяє урахуванню культурної специфіки першотвору.

Оскільки поема оспівує життя, вірування і традиції корінних народів Північної Америки, у ній використано велику кількість етномаркованих лексичних одиниць, які ще називають реаліями, культурно-маркованими, національно-маркованими лексемами, етнолексемами. Серед них виокремлено близько двохсот індіанських слів, які позначають антропоніми, етнографічні, географічні, релігійно-містичні реалії корінного населення Північної Америки. Саме вони відтворюють автохтонність культури і світосприйняття індіанців і надають поемі етнічної специфіки. З метою збереження самотності звучання поеми О. Олесь обрав для трансляції цих одиниць стратегію очуження і відтворив їх способом транскрибування.

Збереження місцевого колориту особливо є актуальним, коли мова йде про переклад імен і географічних назв. Антропоніми у перекладі О. Олесь відтворено транскрибуванням. Це стосується імені головного героя, вождя індіанського племені Гайвати (*Hiawatha*), його бабусі Нокоміс (*Nokomis*), інших індіанців: *Called him Strong-Heart, Soan-ge-taha! // Called him Loon-Heart, Mahn-go-taysee!* [10, с. 59]; *Звали сильним і відважним – // Сон-джи-теге, Ман-го-тейзі* [6, с. 27]. Назви індіанських племен О. Олесь не тільки транскрибує, але й адаптує до морфологічних норм утворення множини іменників в українській мові:

<i>Came the warriors of the nations,</i>	<i>І збиралися народи:</i>
<i>Came the Delawares and Mohawks,</i>	<i>Йшли Чоктоси і Команчі,</i>
<i>Came the Choctaws and Camanches,</i>	<i>Йшли Гурони і Мендсни,</i>
<i>Came the Shoshonies and Blackfeet,</i>	<i>Делавери і Могоки,</i>
<i>Came the Pawnees and Omahas,</i>	<i>Йшли Шошони і Омоги,</i>
<i>Came the Mandans and Dacotahs,</i>	<i>Пони йшли і Чорноногі,</i>
<i>Came the Hurons and Ojibways</i> [10, с. 39]	<i>Оджибвеї і Дакоти</i> [6, с. 13]

Транскрибовані імена міфологізованих створінь: східного вітру *Вебон (Wabun)*, західного

вітру *Меджеквіс (Mudjekeewis)*, південного вітру *Шавондазі (Shawondasee)* та ін.

Для перекладу власних географічних назв також використано стратегію очуження і збережено їхнє звучання, як у мові індіанців: *By the shores of Gitche Gumee – Там, де плеще Гітчі-Гюмі*. Але загальні назви О. Олесь передав українською мовою або за допомогою калькування (дослівного перекладу слова з однієї мови на іншу): *Falls of Minnehaha – Водоспади Міннегага, Valey of Tawasentha – долина Тавазента*, або функціональних аналогів (*Prairie – Степ, Moon of Strawberries – місяць Червен*), таким чином послуговуючись стратегією одомашнення і наближаючи текст до цільового читача через використання знайомих і зрозумілих для нього лексичних одиниць.

Реалії тваринного і рослинного світу (зооніми, фітоніми) відтворено калькуванням. Але лексеми індіанців на позначення представників флори і фауни О. Олесь відтворив з використанням транскодування, чим зберіг самобутність світосприйняття індіанців та екзотичність звучання відповідних лексичних одиниць:

<i>Chetowaik, the plover, sang them,</i>	<i>And the grouse, the Mushkodasa!"</i> [10, с. 34].
<i>Mahng, the loon, the wild-goose, Wawa,</i>	<i>Читовейк-стрибун співав їх,</i>
<i>The blue heron, the Shuh-shuh-gah,</i>	<i>Манг-норець і гуска Вава,</i>
<i>Чапля сизая – Шух-шух-га</i>	<i>Г глухарка – Мушкодаза" [6, с. 8].</i>

Деякі культурно марковані елементи передано описово, із збереженням асоціативних зв'язків, наприклад, *Lakes of the Northland – озер Країни Снігу; eyes that smiled and frowned alternate* [10, с. 65] – *у очах, як вугіль чорних, світло й тіні в неї гралась* [6, с. 38].

Загальноживані слова О. Олесь відтворив способом калькування, але добрав питомо українські слова і вирази, наближаючи таким чином переклад до українськомовного читача і зберігаючи піднесений настрій поеми: *corn-fields – ниви, moors and fern-lands – багна, Quarry – плащина* (кар'єр, каменоломня), *pipe-stem – цибух* (мундштук, довга ручка, щоб тримати люльку), *rabbit – трусик* (кріль), *wigwam – курінь, over hill and valley – по штилях* (вершини гір) *і по долинах, a youth – легінь, mischief-maker – забіяка, паливода* (беікетник, пустун, який нікого й нічого не боїться і ні перед чим не поступається [8]), *prairie – степ, kingdom – край, bowls amd kettles – казани, миски, boast – чванитися*.

Етнографічні реалії О. Олесь відтворив у деяких контекстах транслітеративно, у деяких – з використанням функціональних відповідників. Наприклад, лексема *wigwam* (житло індіанців) у різних контекстах перекладена і *вігвам* (використано стратегію очуження), і за допомогою українського відповідника *курінь* (використано стратегію одомашнення). Перекладач адаптує твір до реалій українського життя і побуту і таким чином полегшує сприйняття твору для цільового читача, і водночас, знайомить українського читача з реаліями індіанської культури, вводить в його словник запозичення, яким у наступному контексті перекладає загальну назву *lodge* (будиночок, житло): *From his lodge went Hiawatha* [10, с. 53] – *Із вігваму він виходив* [6, с. 26].

Яскравим прикладом одомашнення є наступні рядки, у яких перекладач увів до текстової канви питомо українські реалії: *село, картяр, ледащо: Called him coward, idler, gambler* [10, с. 115] – *На селі давно на нього // Вже махнули всі рукою, Е, мовляв, картяр, ледащо!...* [6, с. 84]. Або замінив індіанські реалії подібними українськими, які використовуються у побутовому і фольклорному мовленні: *To the sound of flutes, and drums, and voices* [10, с. 116] – *Встав при звуках пісні, бубна, і сопілки золоті* [6, с. 84].

Творчо підходить О. Олесь до відтворення кольоропозначень. Він вводить архаїчні українські назви на позначення кольорів, наприклад, *кармазиновий* на позначення малинового, темно-червоного кольору [8]: *streak of blue and bright vermilion* [10, с. 115] – *фарба синя і червона, золота, кармазинова* [6, с. 84]. Або використовує зрозумілі для сучасних читачів кольори: *stripes of yellow, red and azure* [10, с. 88] – *в синіх, жовтих і рожевих* [6, с. 60].

Для перекладу художнього твору важливим є зберегти не тільки мовну еквівалентність, але й відтворити стиль та естетичне звучання оригіналу. Неповторність «Пісні про Гайавату» полягає, перш за все, у героїчній тематиці (поєднанні міфів і легенд індіанського культурного простору), піднесеному звучанні, виразній силаботонічній системі віршування (двостопний хорей), поєднанні епічного і ліричного начал, які знаходять втілення в образних і виражальних засобах поеми. О. Олесеви вдалося зберегти оригінальність звучання поеми Г. Лонгфелло у перекладі, перш за все, через збереження віршованого розміру і синтаксичної будови першотвору. Збережено, зокрема:

– інверсовані речення: *Homeward now went Hiawatha* [10, с. 65] – *І на Схід, у рідну землю Йде веселий Гайавата* [6, с. 37];

– допустові речення, які акцентують раптовість і неочікуваність дії: *At his touch he fell new courage* [10, с. 70] – *І лише торкнувся до нього, // знов відчув в собі відвагу* [6, с. 42];

– емфатичні конструкції: *Was it then that for heads of arrow // That my Hiawatha halted In the land of the Dacotahs?* [10, с.66] – *І невже оце заходив Гайавата в край Дакотів, // Щоб купити до стріл голівок?* [6, с. 8];

– конструкції повтору: *From his eyrie screamed the eagle, // The Keneu, the great war-eagle* [10, с. 63] – *Сам Орел Війни могутній // Знявся з клетком і криком, // З диким криком сів на скелі* [6, с. 36];

– довгі складні синтаксичні структури з кількома підрядними реченнями, переважно у препозиції до головного, які надають поемі розлогості та плинності оповіді.

Разом з тим, задля відтворення лінгвостилістичних особливостей і традицій оповідної форми і «героїчного» звучання епічної поеми перекладач використовує стратегію одомашнення, залучаючи до перекладу такі самобутні засоби української мови:

– родовий відмінок у словосполученнях іменник+іменник, прикметник+іменник: *the hereditary hatred* – *заповіт страшний від предків, on the mountain tops* – *на верхів'ях гір*;

– прикметники у постпозиції до іменників: *bitterness of anger* – *гнів шалений, giant bulrush* – *колиш високий, dreadful days* – *дні страшні, deadly conflict* – *біій смертельний, the great war-eagle* – *Сам Орел Війни могутній*;

– архаїчні форми прикметників: *his hair was soft and golden* – *кучері золотисті* [6, с. 69], *And the heron* – *чапля сизая* [6, с. 46];

– нестягнені форми дієслів: *None could dive so deep as he could* [10, с. 119] – *Хто від нього краще плава?* [6, с. 87];

– питома українські вигуківі конструкції: *“Tis enough!” then said Mondamin* [10, с. 71] – *Годі! Досить на сьогодні!* [6, с. 43]; *And behold! The young Mondamin stood and beckoned at the doorway!* [10, с. 73] – *Зирк! Уже стоїть Мондамін // На порозі з привітанням!* [6, с. 46]; *But, alas!* [10, с. 124] – *Ой, леле* [6, с. 92];

– прикладкові конструкції: *the sweetest of musicians* [10, с. 113] – *чарівний співак-музика* [6, с. 82]; *wild-bird of prairie!* [10, с. 117] – *дика пташко-щебетуха!* [6, с. 85]; *dreams and visions* [10, с. 139] – *сни-видіння* [6, с. 106].

Поемі також надають українського звучання:

– питома українські образи: *yellow water lily* – *жовта лілея, summer-time* – *красне літо, deeps and shallows* – *вири і мілини, mountains* – *міжгір'я, war-cry and a death-cry* – *крик конання, стогін смерті* [6, с. 69].

– демінутивні суфікси: *Lighted by the shimmering moonlight* [10, с. 98] – *в сяйві вогників маленьких* [6, с. 69]; *boy* – *хлоп'ятко* [6, с. 96], *little head of Mama* [10, с. 102] – *на голівці дятла гребінь* [6, с. 72]; *tuft of crimson feathers* – *чубок червоний* [6, с. 102].

Зберіг О. Олесю і багату образну систему «Пісні про Гайавату». Проте, досить часто перекладач використовує стратегію одомашнення, коли збережені тропи увиразнює додаванням питома українських висловів, загальноновживаних епітетів і кольороназв, мотивованих українською фольклорною традицією. Наприклад, відтворена метафора *Sinks the sun* інтенсифікується висловом *У червонім блиску: To the portals of the Sunset, // Where into the open spaces // Sinks the sun* [10, с. 64] – *До кордону володіння, // До кінця землі, де сонце // У червонім блиску тоне* [6, с. 36].

Епітетні структури набувають нового звучання, будучи інтенсифікованими усталеними в українській мові епітетами, наприклад, *сиві дні, ліси зелені* : *In the dreadful days of Shah-shah, // In the days long since departed* [10, с. 65] – *В дні страшні колишні Ша-ша, // в сиві дні, давно минулі* [6, с. 37]; *Through the interminable forests* [10, с. 106] – *По долинах, по пустелях, // по густих лісах зелених* [6, с. 76].

Перекладач неодноразово послуговується українськомовними фразеологізмами, які забезпечують прагматичну адаптацію тексту перекладу: *when Death draws near you* – *А коли твій час настане* [6, с. 37]; *stronger still grew Hiawatha* – *І робився Гайавата що хвилина то все дужчий* [6, с. 43]; *Skilled was he in sports and pastimes* [10, с. 115] – *Що ж до вигадок усяких – Годі рівного шукати!* [6, с. 83].

Висновки і пропозиції. Отже, у перекладі поеми «Пісня про Гайавату» Олександром Олесем використано і стратегію одомашнення, і стратегію очуження. Саме таке поєднання уможливило досягнення еквівалентності й адекватності перекладу. Збереження звучання етномаркованих реалій оригіналу у перекладі відтворило колорит і самобутність поеми. Адаптація перекладу до лінгвістичних і культурних особливостей цільової мови, використання у кальковому перекладі питома українських слів і фразеологізмів продемонструвало багатство української мови і наблизило поему до сприйняття українськомовними читачами.

Список літератури:

1. Боднар О.Я. Нова інтерпретація «Пісні про Гайавату» Генрі Лонгфелло. *Мова і культура*. 2008. Вип. 10. Т. 2. С. 261–268.
2. Боднар О.Я. «Пісня про Гайавату» Генрі Лонгфелло у художньому перекладі Костянтина Шмиговського. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія: Філологія (літературознавство)*. 2006–2007. Вип. XIII–XIV. С. 148–151.
3. Галайбіда О.В. Вплив художнього перекладу на формування національної свідомості українців. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія філологічна*. 2017. Вип. XIV. С. 46–50.
4. Галайбіда О.В. Лексичне різноманіття української мови у перекладах Л.Солонька. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 39, с. 55–56.
5. Ковальчук О.Я. «Пісня про Гайавату» Генрі Лонгфелло в інтерпретації Павла Шарандака. *The World During a Pandemic: New Challenges and Threats. Abstracts of the 22th International scientific and practical conference*. Littera Verlag, Berlin, 2021. Рр. 39–43. URL: <http://el-conf.com.ua/>
6. Лонгфелло Г.В. Пісня про Гайавату / пер. з англ. О. Олес / Київ: Веселка, 1983. 185 с.
7. Пастернак А. Відтворення кольором поеми «Пісня про Гайавату» Г. Лонгфелло в перекладі Олександра Олеса. *Іноземна філологія*. 2013. Вип. 125. С. 139–143.
8. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/>
9. Elova U. The Peculiarities of Translating Names and Objects from Longfellow's "Song Of Hiawatha". *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*. 2022. 3(7). Рр. 213–215. URL: <https://www.cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/848>
10. Longfellow H.W. The song of Hiawatha . М.: Progress, 1967. 223 с.
11. Venuti L. The Translator's Invisibility A History of Translation. London: Routledge, 2008. 353 p.

Halaibida O. V., Marchyshyna A. A. STRATEGIES OF UKRAINIAN TRANSLATION OF H. LONGFELLOW'S POEM "THE SONG OF HIAWATHA"

The article highlights the use of domestication and foreignization strategies in the Ukrainian translation of Longfellow's poem "The Song of Hiawatha" by O. Oles, which, respectively, bring the translation text closer to the target reader (domestication) or to the original (alienation). Longfellow's poem has a special artistic colouring, which is created by the originality of the subject matter (the poem tells about the life and beliefs of the indigenous population of North America) and the presence of culturally biased words (realia) that give the work an original colour.

O. Oles's interpretation of the poem is strikingly close to the original. The translator pays special attention to the cultural values of the original. He preserves the melody and rhythm of the original, recreates the Indian colouring and exoticism of realia words. This was achieved due to the use of the foreignization strategy, in particular, the transcoding method was used to translate most of the realia words in the poem (personal names, mythical heroes, geographical names, ethnic and religious and mystical realia). At the same time, for the purpose of understanding these realia by the target reader, their interpretation is given in appositive constructions containing functional analogues or literal translation of the Indian ethnocultural lexemes.

The domestication strategy made it possible to achieve adequate translation and adaptation of the text to the linguistic and cultural features of the target language. The use of functional equivalents and genuine Ukrainian vocabulary, trite epithets, and phraseological units inherent in Ukrainian folklore simplified the perception of the poem translation by Ukrainian readers.

O. Oles maintained a stylistic balance between the original and the translation, preserved the imagery and conveyed the uniqueness of North American nature, the exoticism of Native American culture through the transliterative translation of realia. He recreated the spirit and peculiar style of the original work, preserved the beauty of syntactic constructions and the accuracy of expression. Thus, the skillful use of the strategies of domestication and foreignization made it possible to achieve semantic, stylistic and aesthetic adequacy of the translation.

Key words: strategy, domestication, foreignization, realia, transliteration, adequacy of translation.